

Lagutskottets betänkande

1983/84:21

om patentering av genmaterial

Ärendet

I betänkandet behandlas motion 1983/84:2506, yrkande 1 och 2, av Thorbjörn Fälldin m. fl. (c). Motionärerna yrkar

1. att riksdagen beslutar begära att regeringen arbetar för att få till stånd en konvention angående patentering av genmaterial samt
2. att riksdagen beslutar begära att regeringen återkommer med förslag till lagstiftning om utnyttjande av genetiska resurser.

Motionsmotivering

Motiveringen till motionsyrkandena finns i motion 1983/84:2505 vari framhålls att genetisk mångfald är en grundförutsättning för livet på jorden. Vidare anføres att vi är beroende av många växter och djur vid produktion av nyttigheter. En stor del av produktivitetshöjningen inom bl. a. jordbruket och utvecklingen när det gäller djuruppfödning har möjliggjorts genom att man systematiskt utnyttjat den genetiska variationen. Enligt motionärerna minskar den genetiska variationsrikedomen f. n. kraftigt särskilt i växtriket och man har börjat inrätta s. k. genbanker för att kunna bevara de genetiska variationerna. Resurserna och planerna på området är emellertid klart otillräckliga. Motionärerna anser att Sverige måste stödja de förslag som lagts fram inom FN:s livsmedelsorgan, Food and Agricultural Organization of the United Nations (FAO) i syfte att en konvention om patentering av genmaterial skall komma till stånd. Det är också angeläget att vi får en nationell lagstiftning på området. Enligt motionärerna är den patenträttsliga lagstiftningen inte utformad med tanke på uppfinningar som avser levande organismer. Den som betalar för att nya sorter av växter och djur tas fram vill självfallet ha någon form av immaterialrättsligt skydd. Om man utarbetar ett sådant skydd för specifika genotyper av mikroorganismer skulle man enligt motionärerna kunna få en motsvarighet till växtförädlingens sortskydd. En lagstiftning på området måste samtidigt som den skyddar uppfinnarna ge garantier för att de genetiska resurserna kan utnyttjas för forsknings- och utvecklingsarbete. En utgångspunkt bör vidare vara att skyddet inte får avse en art.

Gällande ordning

Enligt patentlagen (1967:837) får växtsorter och djurraser samt väsentligen biologiska förfaranden för framställning av växter och djur inte patenteras. Patent får dock meddelas på mikrobiologiskt förfarande och alster av sådant förfarande. Patent på en uppfinning som avser mikroorganismen som sådan, dvs. produktpatent på organismen, kan meddelas endast om mikroorganismen kan anses utgöra ett alster av mikrobiologiskt förfarande.

När patent söks på en uppfinning inom det mikrobiologiska området skall en deposition göras av mikroorganismen i fråga. Depositionskravet gäller dock inte om mikroorganismen är allmänt tillgänglig eller kan beskrivas i ansökningen så att en fackman med ledning därav kan utöva uppfinningen. Depositionen skall vara 30 år. Prov på den deponerade organismen får under vissa förutsättningar lämnas ut och dess livsduglighet kan testas. Någon definition av begreppet mikroorganism finns inte i lagen. Genom bestämmelserna om bevarande av mikroorganismer, bl. a. kravet på deposition i minst 30 år i förening med utlämnande av prov och test av den deponerade organismens livsduglighet dras dock en praktisk gräns mot både djurraser och växtsorter som inte får patenteras och kemiska föreningar utan liv.

Reglerna i patentlagen ger vissa möjligheter till patent på uppfinningar som avser gentekniska förfaranden eller produkterna av sådana förfaranden, t. ex. bakterier som är resultatet av ett gentekniskt förfarande. Också vissa inte differentierade växt- och djurceller samt encelliga alger kan möjligen bli föremål för produktpatent. Flercelliga växter och djur kan däremot inte patenteras.

Uppfinningar inom växtriket kan ges skydd enligt växtförädlarrättslagen (1971:392). Skyddet är ett rent produktskydd. Lagen ger den som tagit fram en ny växtsort en ensamrätt att yrkesmässigt framställa och marknadsföra förökningsmaterial av sorten samt också i vissa fall att använda sorten för framställning av förökningsmaterial av annan sort. Lagen ger dock i regel inte någon ensamrätt att framställa konsumtionsvaror. Skyddet erhålls genom registrering av sorten. För registrering krävs att sorten uppfyller vissa krav medan det i princip är utan betydelse hur sorten framställts. Också växtsorter som frambragts genom gentekniska förfaranden kan alltså registreras.

Frågans tidigare behandling

De nuvarande reglerna om patent på mikrobiologiska uppfinningar fick sin nuvarande utformning år 1983 i samband med att Sverige tillträdde Budapestöverenskommelsen om internationellt erkännande av deposition av mikroorganismer i samband med patentärenden (prop. 1982/83:67, LU 1982/83:33). I lagstiftningsärendet anförde utskottet med anledning av två

motioner om patent som skyddsform för uppfinningar på det mikrobiologiska området att patentlagen inte är utformad med sikte på sådana uppfinningar. När patentreglerna skall tillämpas på dessa uppfinningar uppkommer därför särskilda problem. Utskottet kunde i och för sig dela motionärernas uppfattning att patentet måhända inte är den lämpligaste skyddsformen för alla mikrobiologiska uppfinningar. De flesta stora industriländer tillämpar, fortsatte utskottet, emellertid patentet som skyddsform för dessa uppfinningar. Såvitt man kunde bedöma då var det inte troligt att en diskussion på det internationella planet om andra skyddsformer för mikrobiologiska uppfinningar skulle komma i gång. Sverige borde inte utan tungt vägande skäl isolera sig från den internationella utvecklingen på patentområdet. På grund av det anförda ansåg utskottet att det saknades anledning att överväga en annan ordning för skyddande av mikrobiologiska uppfinningar.

I betänkandet behandlade utskottet också en motion om privaträttsligt skydd för gentekniska uppfinningar utanför det mikrobiologiska området. Motionen avsåg närmast utnyttjande av hybrid-DNA-tekniken för uppfinningar inom djurriket. Utskottet avstyrkte motionen med hänvisning till det utredningsarbete som pågick inom gen-etikkommittén (S 1981:03) och som enligt inhämtade upplysningar även skulle omfatta vissa immaterialrättsliga frågor.

Utskottet uttalade vidare med anledning av vad som anförts i de behandlade tre motionerna att det självfallet är angeläget att Sverige håller jämna steg med utvecklingen utomlands på det biotekniska området. I den mån denna utveckling medför att frågan om nya skyddsformer för gentekniska förfaranden och för andra biotekniska uppfinningar får aktualitet förutsatte utskottet att man från svensk sida tar aktiv del i diskussionerna och medverkar till att frågan får en tillfredsställande lösning.

Gen-etikkommittén

Gen-etikkommittén tillkallades år 1981 efter en begäran av riksdagen (se SoU 1979/80:18). Kommittén skall utreda etiska, humanitära och sociala frågor m. m. kring hybrid-DNA-tekniken samt bl. a. överväga behovet av en etisk och social lagstiftning i syfte att sätta gränser för hur långt försök att på konstlad väg förändra anlag hos levande organismer skall tillåtas.

Arbete inom FAO

Vid den tjugoandra sessionen med FAO:s konferens den 5–23 november 1983 antogs en resolution angående ett internationellt åtagande (International Undertaking) för växtgenetiska resurser vilken syftar till att garantera att globala växtgenetiska resurser av ekonomiskt och/eller socialt intresse särskilt inom jordbruket utforskas, bevaras och utvärderas samt görs

tillgängliga för växtförädling och vetenskapliga syften. Åtagandet förutsätter att de växtgenetiska resurserna bör vara tillgängliga utan restriktioner.

Konferensen antog vidare en resolution som bemyndigar FAO:s råd att omgående upprätta en kommission för växtgenetiska resurser med uppgift dels att övervaka genomförandet av vissa i åtagandet intagna arrangemang, dels att föreslå åtgärder med närmare angivet syfte.

I åtagandet, som är starkt moraliskt förpliktande snarare än juridiskt bindande, begärs olika åtgärder av regeringen för att skydda de växtgenetiska resurserna och tillförsäkra att de utan restriktioner görs tillgängliga för växtförädlingsarbetet och utvecklingen av jordbruksproduktionen i alla länder. Regeringarna uppmanas att vidta åtgärder för att inom egna territorier utforska och insamla allt värdefullt växtgenetiskt material som hotas av att dö ut, att vidta åtgärder för att genom lagstiftning och på annat sätt skydda och bevara sådana utsatta resurser i deras naturliga miljö, eller om nödvändigt, i genbanker eller levande samlingar. Regeringar och institutioner som kontrollerar sådana växtgenetiska resurser skall utan begränsningar tillåta att prover härav ställs till andras förfogande för vetenskapliga syften, växtförädling samt för konservering av växtgenetiska resurser.

Kärnan i det internationella åtagandet är en förpliktelse för länderna att under FAO:s ledning utveckla ett internationellt samordnat nätverk av nationella, regionala och internationella centra med syfte att till nytta för det internationella samfundet och för framtida generationer bevara samlingar av växtgenetiskt material från viktiga växtarter. Detta skall ske enligt principen om, tillgänglighet utan restriktioner. Vid anslutning till åtagandet skall regeringar och institutioner som svarar för sådana bassamlingar av växtgenetiska resurser meddela FAO:s generaldirektör om de avser att delta i ett sådant nätverk samt avser ställa genetiskt material i dessa bassamlingar till dettas förfogande utan restriktioner.

Vid anslutning till åtagandet skall regeringar och institutioner meddela FAO:s generaldirektör i vilken utsträckning de är i stånd att ansluta sig till de principer som finns angivna i åtagandet. Möjlighet finns att vid anslutning göra undantag som betingas av nationell lagstiftning, t. ex. växtförädlarrättslagen. Regeringar och institutioner som anslutit sig till åtagandet skall meddela generaldirektören i FAO om åtgärder som avses eller har vidtagits för att förverkliga syftet med åtagandet.

Utskottet

I betänkandet behandlas motion 1983/84:2506 vari såvitt nu är i fråga yrkas att regeringen dels skall arbeta för att en konvention om patent på gentekniska uppfinningar kommer till stånd (yrkande 1), dels skall framlägga förslag till en svensk lagstiftning på området (yrkande 2). Motionärerna framhåller att genetisk mångfald är en grundläggande förutsättning för livet

på jorden. F. n. minskar den genetiska variationsrikedomen kraftigt och man har därför enligt motionärerna börjat inrätta s. k. genbanker för att bevara de genetiska variationerna. Motionärerna anser att Sverige måste stödja de förslag som lagts fram inom Food and Agricultural Organization of the United Nations (FAO) i syfte att en konvention om patentering av genmaterial skall komma till stånd. Vidare framhålls att det är angeläget att en svensk lagstiftning på området genomförs. Enligt motionärerna är det patenträttsliga regelsystemet inte utformat med tanke på uppfinningar som avser levande organismer. En lagstiftning bör ge skydd åt den som tagit fram växtsorter och djurraser samtidigt som den garanterar att de genetiska resurserna kan utnyttjas för forsknings- och utvecklingsarbete.

Utskottet erinrar om att växtsorter och djurraser samt väsentligen biologiska förfaranden för framställning av växter och djur inte får patenteras enligt patentlagen (1967:837). Patent får dock meddelas på mikrobiologiskt förfarande och alster av sådant förfarande. Patent på en uppfinning som avser mikroorganismen som sådan, dvs. produktpatent på organismen, kan meddelas endast om mikroorganismen kan anses utgöra ett alster av mikrobiologiskt förfarande.

Reglerna i patentlagen ger vissa möjligheter till patent på uppfinningar som avser gentekniska förfaranden eller produkterna av sådana förfaranden, t. ex. bakterier som är resultatet av ett gentekniskt förfarande. Möjligen kan också vissa inte differentierade växt- och djurceller samt encelliga alger bli föremål för produktpatent. Flercelliga växter och djur kan däremot inte patenteras.

Uppfinningar inom växtriket kan ges skydd enligt växtförädlarrättslagen (1971:392). Skyddet är ett rent produktskydd. Lagen ger den som tagit fram en ny växtsort en ensamrätt att yrkesmässigt framställa och marknadsföra förökningsmaterial av sorten samt också i vissa fall att använda sorten för framställning av förökningsmaterial av annan sort. Också växtsorter som frambragts genom gentekniska förfaranden kan skyddas enligt lagen.

I likhet med motionärerna anser utskottet det angeläget att man både på det internationella planet och på det nationella verkar för att den genetiska variationsrikedomen i största möjliga utsträckning skyddas och bevaras för framtiden. Viktigt är också att garantier skapas så att det gentekniska utvecklings- och forskningsarbetet kan fortsätta. Som framhålls av motionärerna har frågan om bevarande av de genetiska resurserna tagits upp inom FAO. Vid den tjugoandra sessionen med FAO:s konferens den 5-23 november 1983 antogs en resolution angående ett internationellt åtagande för växtgenetiska resurser vilken syftar till att garantera att globala växtgenetiska resurser av ekonomiskt eller socialt intresse särskilt inom jordbruket utforskas, bevaras och utvärderas samt görs tillgängliga för växtförädling och vetenskapliga syften. Enligt åtagandet skall regeringarna på olika sätt skydda de växtgenetiska resurserna. Vidare skall länderna medverka till utvecklingen av centra för bevarande av samlingar av

växtgenetiskt material från viktiga växtarter. En väsentlig del i åtagandet är att växtgenetiska resurser skall göras tillgängliga utan restriktioner för bl. a. växtförädling och vetenskapliga syften. En närmare redogörelse för FAO:s beslut finns ovan (se s. 3-5).

Enligt vad utskottet inhämtat övervägs f. n. inom jordbruksdepartementet frågan om Sverige skall ansluta sig till åtagandet.

Utskottet vill vidare framhålla att motionsyrkandena har samband med det utredningsarbete som f. n. pågår inom gen-etiktkommittén (S 1981:03). Kommittén skall utreda etiska, humanitära och sociala frågor m. m. kring hybrid-DNA-tekniken samt bl. a. överväga behovet av en etisk och social lagstiftning i syfte att sätta gränser för hur långt försök att på konstlad väg förändra anlag hos levande organismer skall tillåtas. Enligt vad utskottet inhämtat kommer kommittén också att ta upp vissa immaterialrättsliga spörsmål. Kommittén avser att lämna ett betänkande under andra halvåret 1984.

Med hänsyn till det anförda anser utskottet att yrkandena 1 och 2 i motion 2506 inte bör föranleda någon åtgärd från riksdagens sida. I sammanhanget vill utskottet erinra om vad utskottet uttalade år 1983 vid behandlingen av en motion om skydd för biotekniska uppfinningar (LU 1982/83:33) nämligen att det självfallet är angeläget att Sverige håller jämna steg med utvecklingen utomlands på det biotekniska området. I den mån denna utveckling medför att frågan om nya skyddsformer för gentekniska förfaranden och för andra biotekniska uppfinningar får aktualitet förutsätter utskottet att man från svensk sida tar aktiv del i diskussionerna och medverkar till att frågan får en tillfredsställande lösning.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1983/84:2506 yrkandena 1 och 2.

Stockholm den 27 mars 1984

På lagutskottets vägnar

PER-OLOF STRINDBERG

Närvarande: Per-Olof Strindberg (m), Lennart Andersson (s), Martin Olsson (c), Elvy Nilsson (s), Mona Saint Cyr (m), Arne Andersson i Gamleby (s), Ingemar Konradsson (s), Allan Ekström (m), Owe Andréasson (s), Sigvard Persson (c), Per Israelsson (vpk), Inga-Britt Johansson (s), Kersti Johansson (c), Berit Löfstedt (s) och Sten Andersson i Malmö (m).